

CASES I COMUNITATS
A LA CATALUNYA
VELLA: UNA REFLEXIÓ
SOBRE LES RELACIONS
ENTRE SOCIETAT
I TERRITORI

FRANÇOISE BRETON

L'objectiu d'aquest article és explicar, de forma resumida, els plantejaments i resultats de la meua tesi que té per títol: *Maisons et Communautés dans la Vieille Catalogne: Continuités et transformations sociales en Osona*¹.

Un treball de recerca, més encara una primera recerca com és el treball de tesi, es dissenya, es pensa i s'elabora en contextos molt específics que marquen ben sovint els propis enfoc i continguts del treball. Per tant els plantejaments i resultats de la recerca són difícilment separables de les circumstàncies personals i de l'entorn intel·lectual en el qual l'estudiant que es forma està immers. Per això, m'ha semblat important esboçar, en un primer capítol, el marc circumstancial en el qual el treball va tenir lloc. Seguidament, es presenta el plantejament del treball i les principals hipòtesis a partir de les quals s'estructura la recerca. En tercer lloc, es parla de la metodologia seguida. En un quart capítol, s'explica alguns dels principals temes tractats al llarg de la tesi i els principals resultats que se'n deriven. Finalment, l'article acaba amb les principals conclusions de la tesi, que al seu torn inviten a una reflexió sobre l'aportació del mas a la societat, a la cultura i a l'estructuració territorial catalana.

1. LES CIRCUMSTÀNCIES

Fa ja uns quants anys, entre 1974 i 1980, que hom va escriure aquesta tesi. Es basava en l'anàlisi del paper del mas com a element estructurador de l'organització social i territorial al Montseny. Vam tenir llavors la gran sort de poder comptar amb el recolzament i l'ajuda del professor Antoni Pladevall, que ens va guiar en el treball d'arxiu i amb qui vam poder comentar molts aspectes del treball de camp. També hi va haver un recolzament per part del Servei de Parcs Naturals de la Dipu-

tació de Barcelona, que ens va encarregar, llavors, uns informes sobre la situació dels masos al Montseny i que vam poder realitzar paral·lelament al treball acadèmic.

L'elaboració de la tesi i les discussions que van contribuir a la seva maduració, es van portar a terme entre París, concretament l'*Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales* on ensenyava el professor Isac Chiva que dirigí aquest treball, i Boston. Hom va estar un any al *Center for European Studies* de la Universitat de Harvard (Cambridge) com a *Visiting Scholar*. Vam tenir-hi l'oportunitat de fer diverses conferències sobre la problemàtica rural del Montseny i la Plana de Vic, sobre el paper de la casa i de l'organització familiar, i en general sobre les comunitats pageses i l'organització social del camp a Catalunya. L'any següent vam treballar amb el professor Ledds, al Departament d'Antropologia de la *Boston University*, en qüestions d'ecologia humana i de relacions societat-medi. Hom va tenir la oportunitat de participar en seminaris de treball setmanals sobre el tema de les relacions entre societat i medi, es van presentar i discutir diferents aspectes d'aquest treball de recerca, aspectes relacionats amb l'organització social i l'estructuració del territori al Montseny. Existia un interès molt gran en el departament sobre els processos que es donaren a muntanya en situacions demogràfiques canviants i les estratègies socials per al control de la terra.

Tot i que escriure una tesi sobre Catalunya, en francès, en un país de parla anglesa com són els Estats Units d'Amèrica pot semblar un exercici força complicat, l'experiència va ser molt enriquidora. Ens permeté contrastar la visió tradicional, local i regional, del mas a Catalunya amb processos lligats al sistema de la casa en altres contextos, entre altres als Pirineus o al Massís Central a França per exemple. Fins i tot vam abordar a Boston el tema del paper de la casa entre els pioners europeus que s'instal·laren en algunes localitats concretes de Texas i dels "bayous" de Luoisiana. També ens permeté debatre amb estudiants i científics socials, tant a França com als Estats Units d'Amèrica, temes relacionats amb l'organització de la casa i de la família, amb les pautes d'organització d'un territori, o amb les estratègies socials per adaptar-se a nous entorns ecològics molt diferents i participar en l'explotació de nous recursos.

Hom hagués pogut —i probablement degut— publicar els resultats del treball aquí a Catalunya i fins i tot a França, però, no ho vam fer. La preocupació que ens havia portat a tractar el tema de la masia se centrava en el nostre gran interès per entendre millor les pautes de continuïtat

El mas de La Cortada de la Castanya (Foto: J. Mª Riubrugent).

i canvi a l'organització social i al territori. Fruit del treball amb el professor Anthony Leeds, la nostra preocupació científica es va orientar de forma cada cop més forta vers les relacions entre societat i medi, especialment els processos de socialització del territori i les estratègies de control social sobre els recursos. Aquesta mateixa inquietud ens feu acceptar, tot just arribada de París on hom havia llegit la tesi, un treball molt interessant en el nou Servei del Medi Ambient de la Diputació que acabava de crear el Dr. Ramon Folch, i que ell mateix, llavors, dirigia. Aquest treball ha significat molt per a mi i li vaig dedicar uns dotze anys de vida professional intensa. Però també em va exigir molt i la idea de publicar la tesi va quedar relegada davant altres prioritats.

Vet aquí que abans de Nadal de 1992, l'amic Antoni Pladevall ens va demanar de fer un resum de la tesi per a aquesta publicació. No li vam poder dir que no, tot i que el treball de camp ja està lluny. Amb aquest preàmbul, hem intentat explicar, no justificar, part de les circumstàncies que feren que les coses fossin així. De tota manera pensem que una presentació de la idea del mas com a sistema continua sent vàlida malgrat el pas del temps.

Intentarem resumir, al llarg d'aquest article, les grans línies de la tesi i exposar alguns dels resultats més rellevants.

2. PLANTEJAMENT I HIPÒTESI DE TREBALL

El mas², generalment definit com una casa de camp aïllada al bell mig de les seves terres i associat a una organització familiar específica, la *famille-souche*, és una institució essencial per entendre molts aspectes de la cultura catalana, ja que, tant des del punt de vista objectiu com subjectiu, està demostrat que ha jugat un paper transcendental en l'organització social i en la construcció del nacionalisme català.

Què és el mas? Quines relacions existeixen entre ell i les comunitats en les quals està immers? Símbol de tradició i catalanitat, ¿fins a quin punt es pot parlar del mas com d'una institució que perdura durant segles? Quines relacions es construeixen entre casa i família? ¿És possible afirmar l'existència d'una estructura social "tradicional" lligada a la institució del mas? I en aquest cas, ¿com evoluciona aquesta estructura al llarg dels segles? Quines relacions hi ha entre casa i propietat? ¿Es pot parlar d'un territori del mas? Com s'integren casa i medi ambient? Quines són en definitiva les relacions entre l'evolució

d'un determinat sistema social basat en la casa i el territori i el paisatge que modela?

L'estudi s'estructura entorn aquestes preguntes. Es tracta primerament d'una reflexió sobre les conceptes de "tradició" i "canvi", que ens invita a revisar la idea de l'"estabilitat" de les institucions i dels sistemes.

El plantejament del treball arranca d'aquesta reflexió: Demostrar que la idea d'estabilitat no és una dada objectiva, sinó que està en relació directa amb les diferents situacions econòmiques i polítiques en les quals es troba immersa una institució al llarg dels temps. Per poder demostrar això, cal contextualitzar l'estudi de les cases en unes comunitats i en unes èpoques determinades.

Analitzar les xarxes de comunicació d'aquestes cases a escala local, comarcal, regional, i fins i tot nacional o supranacional, era doncs imprescindible. Se'ns pot objectar que aquesta anàlisi del mas integrant-lo en un context global com és el de Catalunya i fins i tot d'Espanya, ha estat tractada, al menys parcialment, per alguns autors, especialment Pierre Vilar, que s'han adonat de la importància històrica d'aquesta institució. Però els historiadors habitualment parteixen d'una situació externa al mas, d'una macro-visió en la qual situen la institució per donar-li sentit des de fora d'ella. Nosaltres proposem el procés d'anàlisi invers: Partint d'exemples de cases determinades, situades en uns medis físics i socials concrets, intentarem conèixer, mitjançant els documents de la casa i els records històrics viscuts o transmesos, la seva història o les seves històries internes. Intentarem donar una visió des de dins del model de funcionament de les cases, observant les seves crisis, les seves rutines i analitzant-les en relació al context exterior que afecta en diferent grau la vida de la casa.

Aquesta tesi té doncs una preocupació central: analitzar el problema de les transformacions de la casa en el si d'unes comunitats concretes i en uns moments històrics determinats, des del punt de vista de la pròpia casa.

Les nostres observacions i la bibliografia permeten comprovar que és durant el segle XIX que es construeix una tradició entorn al mas. El grau de desenvolupament industrial, les relacions amb la burgesia catalana i l'Estat Espanyol durant aquest segle fomenten el renaixement del nacionalisme català i la construcció dels seus principals símbols. La casa serà un d'ells. Vet aquí per què hem elegit aquest moment per centrar la nostra recerca. A partir de l'estudi de les cases, contextualitzades en l'ambient social de les comunitats locals de l'època, el nostre treball es-

boça una interpretació dels fets des de la pròpia lògica de l'organització social i de l'entorn cultural de la casa.

Però la mateixa pregunta que orienta la recerca ens obliga a interrogar-nos sobre l'evolució del mas, i de la família, unida a aquesta institució, anteriorment al segle XIX. És per això que, en la primera part del treball, es planteja un viatge en el temps, recordant la història de les cases del Montseny des de l'emergència de la institució del mas i de la família fins al segle XIX, per poder entendre millor què ha esdevingut la casa i descobrir les claus que ens serviran per interpretar les transformacions i les continuïtats. Aquesta aproximació històrica es fa sempre des de l'òptica de la casa i en relació amb els seus contextos més pròxims.

En un primer moment, ens vam plantejar la possibilitat de remuntar en el temps, fent com *flashos* en el passat, per a l'anàlisi de diferents fenòmens, pensant que d'aquesta forma la demostració dels fets seria més contundent. Però al final vam preferir presentar les dades en forma cronològica a fi de donar més claredat i coherència al discurs, sense perjudicar la demostració a què es pretenia arribar.

Aquesta anàlisi dels contextos històrics intenta demostrar la nostra primera hipòtesi que es podria formular d'aquesta manera: la casa, com a institució, no té una estabilitat *per se*, donada d'una vegada per totes. Ans el contrari, en certs moments històrics i dins determinats contextos, es pot comprovar o negar aquesta estabilitat. Es poden trobar també situacions en les quals un grup social determinat reivindica ideològicament aquesta continuïtat de la institució. La tradició esdevé llavors símbol d'identitat i erigeix la casa com un altre símbol associat a aquesta tradició.

La nostra segona hipòtesi és la següent: en partir de la casa per entendre "els seus mons" i penetrar des de dins en els seus contextos, ens cal matitzar la definició generalment emprada quan hom es refereix al mas. Segons aquesta, el mas és "una casa aïllada enmig de les seves terres". Es tracta d'una descripció formal del tipus d'hàbitat feta des de "fora". Al llarg de la nostra recerca es fa patent, a mesura que es reconstrueixen els contextos més pertinents per a les masies estudiades, que no solament es donen unes relacions fortes amb les altres cases i la comunitat local, sinó que el món rural a la Catalunya Vella gira entorn a la institució del mas i adquireix sentit a partir d'ell.

Aquesta particular visió de l'organització d'una societat rural a partir de la casa ens porta a fer una interpretació, que creiem original, de les transformacions del camp al segle XIX, a partir de la casa i dels

*Feixes de terra esgraonades i una vella masia a la vertent vallesana del Collformic
(Foto: J. Mª Riubrugent).*

seus contextos, així com una interpretació de la resistència a aquells canvis. Aquesta perspectiva permet considerar molts fenòmens socials, econòmics, etc. Amb una nova llum. Les guerres carlines, per exemple, poden ser interpretades des de nous enfoc.

3. LA METODOLOGIA

Plantejar el problema de les transformacions de la casa en el si de la comunitat rural en la qual s'insereix, i per tant en uns territoris ben determinats, exigia la definició de certs criteris per a la selecció de l'àrea a estudiar. Vam elegir l'Osona per diferents raons:

— és una comarca que per la seva història es considerava encara fortament "tradicional", tot i que la seva proximitat a Barcelona i la seva situació com a lloc de pas obligatori entre Barcelona i l'interior fan que estigui sensible a les influències de la capital catalana.

— el teixit social i territorial de la Plana està estructurat sobre el model del mas, tant al fons de la Plana com a les àrees de muntanya que l'envolten. Aquesta variable geogràfica —plana/muntanya— ens va semblar molt important d'introduir-la no solament perquè aquesta alternança de relleus, valls i planes interiors vorejades de muntanyes mitjanes, respon a una diversitat geogràfica característica de Catalunya, sinó també perquè els moviments socials agraris han estat freqüentment interpretats en relació a aquesta dicotomia. Així, el bandolerisme o les guerres carlines han estat percebuts com la rebel·lió de la muntanya, econòmicament endarrerida, sobre la plana.

— l'existència d'arxius històrics conservats en moltes cases i la riquesa dels materials documentals existents en arxius parroquials i al bisbat de Vic principalment, ha estat un altre factor que ha condicionat l'elecció d'aquesta àrea d'estudi.

Tenint en compte la diversitat d'aquest factors de selecció, el treball, finalment, s'ha concentrat entorn a les parròquies de Seva i el Brull, tot i que incursions a altres parròquies com Viladrau o Taradell han estat freqüents. Les parròquies seleccionades han estat estudiades sempre en el context més ampli de tot el territori comarcal. Aquí s'expressen les peculiars relacions entre masos dispersos, parròquies, municipis i comarca, així com entre aquesta part del Montseny i la resta del massís,

l'Osona i les comarques veïnes. Hom ha estudiat especialment les relacions entre parròquies del Montseny pertanyents a l'Osona amb altres pertanyents a la vall de la Tordera i al Vallès Oriental. Finalment, hom ha tingut en compte les relacions de les comunitats locals amb el seu marc de referència més ampli, la resta de Catalunya i Espanya. Però, és el context més proper, on les xarxes de relacions estan més imbricades, més denses i més fortes, que ha estat estudiat més en detall.

El treball de recerca es va plantejar bàsicament com un treball de camp on calia distingir dues fases:

3.1 L'inventari i la cartografia

Una primera fase ha consistit en una prospecció en el terreny per localitzar les cases —existents o enrunades— situar-les al mapa i fixar-les.

Aquest treball es va dur a terme durant diferents períodes entre 1974 i 1978. En aquella fase es van recollir totes les informacions respecte a la casa: en quin estat es trobava, si estava o no habitada, el sistema de tenura, el nom del propietari i del masover, l'estructura de la unitat domèstica, la tipologia de l'explotació, els usos agrícoles, forestals i ramaders, els altres masos relacionats (per lligams familiars, contractes de tenura, relacions de veïnatge o altres), etc. Es feien plànols de la casa i de la finca, es verificava l'existència o no d'arxius, s'intentava localitzar els papers relacionats amb les herències, la propietat, etc. i s'iniciava la confecció de genealogies en base a documents i a informació oral. Cada casa tenia doncs el seu dossier, associat al dossier de la família propietària i/o masovera, els plànols i fotografies de la casa i de la propietat, etc...

De cara a la tesi, l'estudi es va fer en les parròquies seleccionades. Però un treball encarregat per la Diputació de Barcelona, feia estendre aquest estudi a totes les masies del massís del Montseny situades per sobre de la cota dels 700 m. En aquest estudi paral·lel ens va caldre simplificar força la fitxa que fèiem servir i emprar paràmetres bàsics de cara a la seva utilització per a la planificació i gestió del parc (localització de la casa, nom, estat de la casa, extensió de la propietat, tipus de tenura, nom del propietari, estructura de la unitat domèstica i nombre d'habitants a la casa, usos agrícoles, forestals, ramaders i turístics).

Tot i aquestes observacions més simples, aquest treball paral·lel ens ha permès estudiar tot el massís, conèixer les cases més antigues, saber on existia documentació, recollir genealogies específiques i adquirir un

coneixement més global, a nivell de tot el massís, de les relacions familiars i dels intercanvis matrimonials existents entre les cases, i de l'estat d'abandó de les cases i de les terres. Juntament a aquest treball, es va elaborar un mapa cadastral de la propietat per a tot el massís.

3.2 El treball d'arxiu

Es va realitzar durant períodes dels mateixos anys (1975-1978) en arxius particulars de les mateixes cases o dels seus propietaris, arxius parroquials i municipals, arxius del bisbat de Vic, cadastre, registre de la propietat, etc.

En aquells arxius se cercava dos tipus de dades:

1) unes dades sobre la família, genealogia, casaments, naixements, testaments, etc. de qualsevol de les cases situades a les parròquies de Seva, el Brull i de La Castanya. Es va cercar també dades sobre el poble del Montseny, per tenir informacions comparatives en una parròquia de la vall de la Tordera, per poder contrastar millor els resultats. Si es trobaven dades interessants sobre cases situades a Osona o al massís del Montseny, es recollien també, tot i que vam haver de concentrar l'esforç fonamentalment en les parròquies objectes de l'estudi.

2) unes dades que afectaven al conjunt del territori parroquial o municipal i a la comarca en general: mapes antics, fogatges, visites pastorals, informes de tot ordre, diaris, novel·les, llibres de viatges que fessin referència a aquest territori, etc.

En una primera fase del treball de documentació es va abraçar el temps llarg, i tot document trobat es va fitxar. Els que foren considerats com més interessants es van buidar, independentment de la data en la qual havien estat generats. Una segona fase de la recerca es va concentrar en el període des del 1830 fins al 1900.

Per a aquesta època, es va intentar aprofundir en la recerca de documents referents especialment a les parròquies i cases que constituïen els objectes principals de l'estudi: documents cadastrals, familiars, històrics, llibres de comptes, censos de població, registres de matrimonis, naixements i defuncions, llibres de comunió pasqual, diaris familiars, etc., que ens podien aportar una visió més des de dins.

El descobriment a Seva, d'una crònica escrita durant els anys 1830-1870 per l'hereu d'un mas important, de vocació carlina, ens va permetre obtenir una informació de primera mà sobre la casa i els seus

La Figuera, avui deshabitada, la masia més important del Pla de la Calma (Foto: J. Mª Riubrugent).

contextos durant aquesta època. Una altra crònica, trobada a l'Hemeroteca de Barcelona, ens va donar una altra visió de Seva, entre els anys 1790 i 1906, però des de la perspectiva liberal d'un artesà del poble i del seu fill. Disposàvem així de dues descripcions de certs aspectes de la vida quotidiana a Seva, en períodes parcialment coincidents, i que feien, totes dues, referència a fets, famílies, cases, actes socials, descrivien l'ambient social tant de Seva com de el Brull i d'altres parròquies veïnes i fins i tot es referien ben sovint a aspectes concrets de lloc i paisatges. Aquests documents, tot i que fan referència a fets idèntics, són fruit de dues concepcions ideològiques i polítiques diferents. Això permet lectures contraposades d'un mateix esdeveniment i, per tant, una anàlisi més rica del context social i territorial en el qual es troben les parròquies del Brull i de Seva, així com algunes cases concretes, durant aquest període.

El treball de camp ha tingut un pes important en la nostra recerca. Conèixer les pròpies cases i els descendents dels personatges citats en documents i diaris personals, ens ha permès captar la forma de viure en un moment i un espai donat. Hem tingut llargues xerrades amb gent gran, i no tan gran també, que recordaven anècdotes viscudes o explicades pels pares o avis. Aquest procés d'immersió en els ambients concrets ens ha ajudat a situar les nostres observacions "des de dins" més que "des de fora" i a entendre tot un món, avui en procés ràpid de desintegració.

4. ELS CONTINGUTS

L'obra s'estructura en tres grans parts: la primera és l'anàlisi del territori de l'Osona i de les comunitats estudiades; la segona presenta la casa osonenca en els seus contextos històrics des dels orígens fins al segle XIX; la tercera pretén descriure la situació de les cases i de les parròquies de Seva i del Brull al segle XIX. Finalment, una quarta part intenta copsar diferents aspectes de la vida quotidiana al segle passat, des de dins de les cases, del poble i de la comarca.

Les dues últimes parts representen el gruix del treball i són les parts més originals, tot i que la particular forma de mirar les situacions des de dins impregna l'obra en el seu conjunt. En el context de les parròquies de Seva i del Brull al segle passat, s'analitza especialment *l'organització social basada en la casa i les seves implicacions sobre l'organització de l'espai* a partir de les relacions entre la propietat de la terra i el treball,

el sistema de reproducció social i territorial i les fòrmules de reclutament dels jornalers, masovers i altres treballadors de la terra i les seves relacions familiars, personals i jeràrquiques amb l'hereu —amo. Un segon apartat és dedicat a *la història de la família i de la propietat*, on s'aborda la reproducció històrica de la família troncal i la continuïtat de la casa i del seu territori, les estratègies matrimonials dels diferents components de la unitat domèstica per mantenir la unitat de la propietat i els conflictes que generen, les xarxes d'aliances i l'acumulació del capital-terra, associada al *status* social. Finalment hom aborda *l'espai de vida quotidiana*, l'espai domèstic, parroquial i comarcal, amb els seus ritmes i paisatges, el treball i les festes, les solidaritats i els conflictes.

S'analitza en aquest context la relació amb el territori, els espais públics i els espais privats, els espais de convivència i sociabilitat, els espais més coneguts com també els espais on hom no solia anar, els espais de fora. Queda palesa una xarxa de relacions territorials molt relacionada amb les xarxes socials d'intercanvis econòmics i d'informació (àrees de mercat), d'intercanvis matrimonials, de mercat de treball, d'intercanvis basats en la solidaritat, en la proximitat, i fins i tot d'intercanvis polítics. Religió i família són els grans eixos d'aquella organització social, on el *status* està profundament arrelat a la casa i a la terra, i profundament relacionat amb el poder, sistema que determina una jerarquia social "natural", on l'hereu és l'amo a nivell de la casa i de la parentela, com el rector és l'amo a nivell de la parròquia o el bisbe a nivell de la comarca. Tots tres reben el poder de Déu. Existeix una jerarquització entre els amos com entre la clerecia. En base a aquesta jerarquia s'estableix el control social sobre les persones i sobre l'espai, tant l'espai de producció estricte com l'espai viscut en sentit més ampli.

Finalment, s'intenta analitzar la visió que es té del carlisme i del liberalisme des de dins del sistema del mas. En aquest sentit l'anàlisi dels diaris de Seva donen una nova llum sobre la interpretació de les ideologies i dels fets. L'anàlisi de les solidaritats socials i dels conflictes que s'expressen en el territori és una altra aportació d'aquesta recerca

5. CONCLUSIONS

Les conclusions del treball apunten cap a la coherència d'un sistema agrari, lligat a unes estructures de la propietat, de l'herència, de la família, que permet un recobriment de les relacions d'explotació, i de

les tensions que aquestes generen, per una xarxa de solidaritats basada en el sistema de la casa. La importància de les arrels històriques són claus per entendre, no tant l'estructura del poder, com la seva justificació, que és d'origen purament adscrit en aquesta societat. L'existència d'una oligarquia rural durant el segle XIX queda explicada per una llarga pràctica d'estratègies matrimonials que tenen com a principal funció la de preservar i ampliar, en la mesura del que és possible, el patrimoni de la terra. Per tant, les genealogies, que validen i justifiquen l'accés desigual a la terra, tenen una importància cabdal. Una genealogia llarga, sovint limitada a l'única línia dels hereus, constitueix un autèntic instrument de poder en aquest tipus de societat perquè justifica la propietat de la terra i el *status* de l'amo sobre familiars i parents. Com més important és la propietat, més alt és el *status*.

La casa no està "aïllada enmig de les seves terres", fins i tot si visualment ens ho pot semblar. El nostre treball demostra com a cada moment el mas es relaciona amb els altres masos i la comunitat local, cohesionada, socialment i territorial, entorn a l'església parroquial. L'anàlisi del territori mostra la presència d'una xarxa important de camins i senders, moltes vegades desapareguts avui. Sabem que era freqüent, que els hereus es reunissin amb el rector per tractar dels assumptes de la parròquia, que existien unes estratègies de defensa, els somatents, manats pels hereus principals, etc. La casa, encara que aparentment aïllada, manté una trama coherent i rica sobre el territori i sobre la societat. L'organització del mas domina les transaccions econòmiques tant pel que fa al capital-terra com pel que fa al factor treball. Estableix relacions privilegiades en les transaccions de productes i d'informació a nivell dels mercats locals, entre masos, etc... També instaura certes relacions de poder, mitjançant aliances i altres estratègies familiars, com és el control del destí dels fadristerns i de les dones, a cada generació. Aquestes estratègies permeten a la casa estendre la seva xarxa cap a altres cases de rang igual, i si és possible, superior, a altres parròquies, a la capital comarcal, etc., tot i ampliant el seu patrimoni. Els diferents destins dels fadristerns li permeten entrar dins l'estructura jeràrquica local del clergat, en el cas freqüent en què aquests es fan sacerdots; del comerç, l'artesanat i fins i tot les professions liberals, quan s'orienten cap a aquestes especialitats. Així, s'estructuren les relacions entre món rural i món urbà, a nivell comarcal, tant a nivell de desenvolupament econòmic de les ciutats com a nivell del poder, que és encara predominantment en mans de l'església. L'hàbitat dispers format pels

masos està estretament relacionat amb l'hàbitat agrupat de les parròquies i vil·les veïnes.

El sistema de la casa organitza el teixit social i territorial. Però al segle XIX, pren força una nova ideologia basada en un altre sistema, el liberalisme, provinent en part de fora, la França post-revolucionària i l'imperialisme de Napoleó, i en part de dins, l'emergència d'una nova classe burgesa que cerca noves formes d'acumulació de capital. Aquesta nova tendència penetra dins l'espai comarcal, fins ara construït en base a la casa. Aquest procés, impulsat per una lògica totalment diferent a la lògica del sistema tradicional, és viscuda com un greu perill, capaç de desestructurar-lo, en imposar unes relacions de dominació socials i territorials que posen en qüestió el control del mas sobre els homes i el territori. Enfront d'aquesta amenaça, es reforça la solidaritat del sistema i es reafirma la ideologia de la "tradició", com a sistema de defensa d'uns interessos que no són solament els dels amos sinó els de tots els que pertanyen al sistema de la casa.

En les comunitats rurals de l'època, el sistema d'hàbitat agrupat — el poble, la ciutat — és inseparable del sistema del mas. Aquest sistema és el que dóna força a l'hàbitat agrupat i a l'estructura del teixit social i territorial. Els límits d'aquest món, essencialment local, coincideixen amb els límits de les àrees de mercat, d'aliances i de divisions eclesiàstiques. El bisbat està localitzat a la ciutat central com ho és el mercat principal. Hàbitat aïllat i agrupat — masos, pobles i ciutats —, no poden ser ja analitzats en termes d'oposició o dicotomia — món rural, món urbà —, sinó en termes de relacions socials jerarquitzades i fortament interdependents.

Els sistema liberal porta la lògica capitalista al camp i és percebut com la dominació del camp per la gran ciutat, bàsicament en aquest cas, Barcelona. Amb el liberalisme, una ideologia "progressista", més aviat anti-clerical, el *status* ja no prové de la terra. Aquest procés de penetració donarà lloc a una greu crisi, les guerres carlines, a les quals la tesi ens apropa, des de dins del món del mas, des dels contextos de les cases i de les parròquies de l'època. Això explica el reforçament de la ideologia "tradicionalista" lligada al mas, en un esforç per contrarrestar unes forces que en el seu esdevenir seran francament antagonistes al sistema del mas, tot i que, amb el temps, s'intentaran recuperar trobant-li un nou significat.

Aquesta tesi proposa, doncs, una reflexió entorn a la institució del mas. S'interroga sobre les relacions entre canvi i tradició, mitjançant

l'estudi detallat, en diferents moments històrics i especialment al segle XIX, del sistema de la casa i de la família que hi viu, en el marc dels seus contextos ecològics, geogràfics, econòmics, socials, culturals i polítics. El centre d'interès és, per tant, la xarxa de relacions que teixeixen les cases amb el seu entorn i el territori, tant físic com humà, cosa que permet entendre i potser fins i tot explicar unes formes de ser i de viure, uns comportaments determinats i les ideologies que hi estan associades.

L'originalitat d'aquest treball radica, creiem, en l'intent d'anàlisi des de dins, partint del sistema del mas i de la interpretació que el sistema mateix fa dels contextos on es troba immers. L'estudi d'algunes respostes i estratègies del propi sistema enfront de canvis potencials és també, creiem, una aportació interessant en aquesta mateixa línia.

Demostrem com, en diverses èpoques, però en situacions de crisi comparables, el mas es defensa amb unes armes similars: la força de la seva organització familiar basada en unes relacions entre fadrísters i hereus molt determinades, que potencien, en cas de conflicte obert, la força moral que té l'amo per manar sobre els qui viuen a casa seva i els que treballen per a ell, sobre la seva parentela i la seva clientela. És un sistema eminentment paternalista, que es fonamenta en l'ocultació de les relacions de producció i en la potenciació de les relacions familiars —o parafamiliars— ideològicament vistes com a "naturals".

Paralel·lament, hom observa, durant aquests períodes, el renaixement d'una ideologia "tradicionalista", que no es pot simplement interpretar com a "conservadora" o "de dretes", puix que, quan hom l'analitza des de dins, des de l'enfoc de la casa, aquests conceptes no tenen cap sentit. De fet, és la supervivència de tot un món social, cultural, amb valors ètics propis, un món objectiu, arrelat a la quotidianitat, i per tant necessari per a qui hi està immers. Aquest enfoc dóna sentit a la ideologia "tradicionalista" que sosté el sistema. Per aquesta raó l'emergència d'un perill posa en moviment el conjunt de les forces del sistema, des de les categories socials més privilegiades fins al més humil treballador.

La interpretació que donen els propis actors històrics en els seus diaris personals o el discurs de la gent gran que actualment valoren el "com es vivia abans", aquest discurs des de dins, podria ser assimilat, amb totes les reserves, a certs discursos ecologistes actuals. Té el mateix afany en perseguir la idea d'un territori social que hom pot fer seu, a escala humana; té un accent molt proper quan parla de la salvaguarda dels recursos per a les properes generacions; proposa la mateixa visió

Sant Martí del Brull, parròquia formada per velles masies (Foto: J. Mª Riubrugent).

de vida quotidiana en una comunitat social i culturalment rica i solidària, una comunitat petita, responsable de l'organització social i territorial.

Evidentment hi ha interpretacions des de fora que es desentendran d'aquesta visió. Fins i tot, interpretacions des de dins que rebutgen aquest sistema. Ara bé, es tracta d'opinions de joves d'avui —no del segle XIX— que consideren el sistema d'hereu únic molt injust. N'hi va haver, probablement, més d'un que al segle XIX compartia aquesta mateixa idea, tal com ho demostra l'existència de conflictes entre germans a nivell d'herència en documents notariais. Al segle XIX, aquest tipus de conflicte sembla afectar algunes masies entre les més riques i se solen resoldre per negociacions i pactes. No afecta per tant la institució, no planteja la seva desaparició. És cert que, llavors, cadascú es podia aprofitar de la seva situació diferencial en el sistema del mas per prosperar. Avui, les coses són força diferents, però és un altre tema que no podem tractar aquí, malgrat l'interès evident que presenta. De tota manera, fa vint anys, vam trobar masies que resistien, potser a nivell testimonial, formant encara un món propi coherent. Però, quantes en quedaran avui?

En aquesta tesi hem intentat entendre el que fou el mas “des de dins” en contextos històrics concrets, i bàsicament durant el segle XIX, quan hom observa com es posaren en marxa unes estratègies de resistència enfront d'una determinada amenaça. Al llarg del treball hem analitzat aquestes estratègies en relació al món del mas i als seus contextos. Podríem afirmar, sense equivocar-nos massa, que en l'àrea d'estudi, el món del mas és l'únic món per a la gent del camp fins al segle XIX. L'estructura organitzativa superior al mas, i la més alta en aquest tipus de societat, és l'església, amb el seu territori parroquial on es desenvolupa la vida de cada dia. Aquest territori s'estructura al seu entorn en base als masos. Es tracta doncs d'un món on la base local és el més important, d'un món molt autònom que genera els seus referents territorials, socials, culturals, de *status* i poder “des de dins”. L'espai exterior a aquest món, social i territorial, s'organitza i s'entén també des de dins. Com pot un sistema així entendre la lògica del que és un estat?

Aquest article no pretén respondre als múltiples temes de debat que hem esboçat de forma massa ràpida. El nostre objectiu ha estat el de plantejar una sèrie de reflexions sobre l'enfoc, el prisma a partir del qual cada un es representa la realitat històrica, social i cultural. La nostra proposta és la de captar un món global, a la vegada món i visió del món, “des de dins”, des de la seva pròpia lògica. Aquest món és part

del nostre patrimoni. Apropar-nos-hi és també fer-ho una mica més viu per a nosaltres avui.

BELLATERRA, GENER-FEBRER 1993

BIBLIOGRAFIA

- BRETON, F. i BARRUTI, L.: *Família i parentiu*, Col. Conèixer Catalunya, ed. Dopesa, Barcelona, 1978, 94 pàg.
- BRETON, F.: *El territori del mas en el Montseny*, Aixa, revista mensual de la Gabella, Número monogràfic: "L'home i la muntanya", 5: 29-63, Museu Etnològic del Montseny, Arbúcies, 1992.
- LLOBET, S.: *El medio y la vida en el Montseny*, CSIC, Barcelona, 1947.
- PLADEVALL, A.: *Un cas curiós de condomini en el Montseny*, ed. Montblanc-Martin, Barcelona, 1967.
- REPARAZ, GONÇAL de: *La plana de Vich*, col. "Enciclopèdia Catalunya" 8/9, ed. Barcino, Barcelona, 1928.

NOTES

1. Breton, F., 1981: *Maisons et communautés dans la Vieille Catalogne: Continuités et transformations sociales en Osona (Espagne)*, Thèse de Doctorat de Troisième Cycle, Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, EHESS, Paris.
2. Mas: entitat que formen la casa i les seves terres des dels seus orígens a l'edat mitjana. Els documents antics parlen de mas. El nom de masia apareix més tard.